

بررسی ویژگی‌های انتزاعی در نقاشی‌های صداقت جباری

دکتر حبیب‌الله صادقی *

دکتر مرتضی افشاری **

مینا محمدی ***

چکیده

خط و خوشنویسی به‌ویژه نقاشی‌خط، گویای فرهنگ غنی ایران است. نقاشی‌خط، اصطلاحی است برای توصیف نوعی نگارش توأم با رنگ‌آمیزی که در آن از شگردهای خوشنویسی سنتی استفاده می‌شود. در هنر انتزاعی ارزش‌های زیباشناختی اثر در قالب و رنگ نهفته است که نتیجه آن، آثار هنری نیمه سحرآمیز و نیز هنر تزئینی ناب است. استاد صداقت جباری یکی از هنرمندان برجسته عرصه نقاشی‌خط می‌باشد. در این مقاله که باهدف تحلیل آثار نقاشی‌خط صداقت جباری در حوزه انتزاع تهیه شده است، تلاش بر این است تا به پرسش‌های ذیل پاسخ داده شود: (۱) ویژگی‌های بصری آثار استاد صداقت جباری کدام‌اند؟ (۲) تداعی فضای انتزاعی آثار استاد صداقت جباری مبتنی بر چه مهارت‌های هنری از نظر فرم است؟ از یافته‌های این پژوهش می‌توان به استفاده استاد جباری از عناصر بصری از قبیل سطح و رنگ و ارائه‌ی انواع بافت و رسیدن به ترکیب‌بندی‌های متنوع و فرم‌های انتزاعی اشاره کرد. مطالب این مقاله به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است و تدوین آن به شیوه توصیفی می‌باشد. به‌طور خلاصه نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که آثار استاد جباری متکی بر سیاه‌مشق است و همچنین به‌گونه‌ای بنیادین ماهیتی دینی دارند و ترکیب التقاطی سنت و مدرنیسم در آن‌ها دیده می‌شود.

دانشگاه دامغان

واژگان کلیدی: خوشنویسی، نقاشی‌خط، ویژگی‌های انتزاعی، صداقت جباری

* استادیار دانشگاه شاهد mehdi afshar83@gmail.com

** استادیار دانشگاه شاهد ahu.1334@gmail.com

*** دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول) baran_1334@yahoo.com

مقدمه

انتزاع در هنر، زبده‌گزینی از طبیعت معنا می‌دهد و روش‌های گوناگون دارد. مشخصه‌ی بسیاری از روش‌های انتزاع به درجات مختلف این است که سنت بازنمایی واقعیت مشهود و محسوس را کنار می‌گذارد و ابداع واقعیتی تازه برای ادراک بصری را کارکرد اساسی هنر می‌داند. هنرهای انتزاعی قصد دارند فرم یا شکل موردنظرشان را به حدی خلاصه و تجزیه کنند که از اسم اصلی آن شیء دور نشوند و قبل از اینکه آن شیء موردنظر به نهایت خلاصه شدن می‌رسد دست از کار می‌کشند و دیگر آن شیء را خلاصه و تجزیه نمی‌کنند. هنر انتزاع و تجرید، دارای هدف و مقصودی کاملاً معنی‌دار و غایتی اخلاقی، انسانی هستند، «انتزاع» اسم فاعل منتزِع بوده و به معنی جدا شدن و خلاصه شدن است از همین رو با معنی تجرید می‌توانند مفهوم نزدیک به هم داشته باشند چون تجرید نیز به معنی مجرد شدن و رها بودن و تنهایی جستن است، به لحاظ اخلاقیات انسانی هر دو گونه این هنر دارای غایات انسانی هستند و دارای پویایی هدفمند بوده که حتی از نوع انتزاع می‌تواند فطرت انسان را در برگیرد. هنر خوشنویسی با ظهور دین اسلام آغاز و به‌مرور زمان دوره تکامل خود را سپری کرد. خوشنویسی اسلامی و بیش از آن خوشنویسی ایرانی دارای تعادلی حیرت‌انگیز میان تمامی اجزا و عناصر تشکیل‌دهنده آن است. هنر نقاشی‌خط بین تحولات خوشنویسی هنر، به‌عنوان واقعیتی در گوشه‌ای از جامعه خطاطان و هنردوستان تجلی کرده است. در چند دهه اخیر بعضی از خوشنویسان به ترکیبی از خط و نقاشی دست‌زده‌اند؛ یعنی رنگ و نقاشی را در خدمت خوشنویسی گرفتن و گاه تابلوهایی بدیع پدید آورده‌اند. در این هنر هدف در درجه اول ایجاد ترکیب‌بندی با فرم‌های زیبا و چشم‌نواز است. صداقت جباری که یکی از هنرمندان برجسته این عرصه جدید هنری است دارای آثاری است که متکی بر جوهره «تکرار» در سیاه‌مشق است

اما کار روی بوم، رنگ‌گذاری‌های نیمه‌تمام و آزادانه و درهم شدگی تشویش‌آمیز حروف، به آثار او نوعی پویایی و بیانگری مدرن می‌بخشد. این پژوهش با توجه به اهداف ذیل: (۱) تحلیل آثار نقاشی‌خط استاد صداقت جباری در حوزه انتزاع، و (۲) توضیح جایگاه انتزاع در هنر معاصر ایران به‌ویژه نقاشی‌خط، دنبال می‌شود. از اهمیت پرداختن به این مقاله این است که با توجه این‌که ۴۰ سال از پیدایش هنر نقاشی‌خط امروزی می‌گذرد، پژوهش‌های اندکی در این حوزه به چشم می‌خورد، که مقداری این تحقیق جای خالی این مسئله را پر می‌کند و با آثار استاد فرهیخته، صداقت جباری آشناتر می‌کند.

پیشینه تحقیق

کم‌وبیش کتب و مقالاتی که در مورد این هنر بدیع در دسترس می‌باشد، که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: (۱) کتاب «راز نقاشی‌خط» نوشته کاوه تیموری. در این کتاب نگاهی به آثار هنرمند عرصه نقاشی‌خط استاد جلیل رسولی دارد و به سرگذشت‌نگاری و شخصیت‌نویسی ایشان پرداخته است. سرگذشت‌نگاری عمیق و تحلیل زمانی و دوره‌های آثار هنرمند و به دست دادن زمینه اجتماعی و بستر فرهنگی و نشو و نمای پله‌پله اهل هنر، زیربنا و کلید اصلی برای فهم عملکرد هنرمند در عرصه هنر به حساب می‌آید. در این کتاب تا حدودی به گرایش هنری نقاشی‌خط پرداخته است و بعد از آن به زندگی هنری و آثار تألیفی و هنری استاد رسولی می‌پردازد و در آخر آثار ایشان را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد. می‌توان این کتاب را در شمار کتاب‌های تحلیلی و تصویری حوزه هنرهای تجسمی و متمرکز بر نقاشی‌خط به حساب آورد.

(۲) مقاله «محمد احصائی خوشنویس و پیشگام هنر نقاشی‌خط»، شماره ۲۹، نشریه کیهان فرهنگی. در این مقاله به بررسی احوالات و آثار این هنرمند پرداخته شده است و نیز مقایسه‌ای با هنرمندان هم‌عصرش همچون فرامرز پیلارام با ایشان صورت گرفته است

می‌توان این‌طور برداشت کرد انگار قدمی نو در مورد آشنایی بیشتر با هنرمندان عرصه نقاشی‌خط برداشته شده است.

۳) مقاله «نقد هنری در خوشنویسی و نقاشی‌خط معاصر» نوشته اسماعیل رشوند، شماره ۶۹ و ۷۰، کتاب ماه هنر. در این مقاله با اشاره‌ای مختصر به تعریف و تاریخچه‌ی نقد هنری در غرب و جایگاه آن در هنر نوین ایران به ضرورت حضور نقد در خوشنویسی سنتی و نقاشی‌خط معاصر ایران پرداخته شده است. این مقاله سعی دارد ضمن ارائه نظریه‌ای در تبیین نقد هنری و نقاشی‌خط معاصر ایران راهکارهایی عملی در این جهت پیشنهاد کند. برای نیل به این هدف دو اثر معاصر (یک اثر خوشنویسی سنتی و یک اثر از نقاشی‌خط) را مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

۴) پایان‌نامه «بررسی روند نقاشی‌خط در نقاشی معاصر ایران» نوشته راضیه طاهرخانی در مقطع کارشناسی دانشگاه شاهد. در این پایان‌نامه به روند پیدایش نقاشی‌خط در نقاشی معاصر ایران پرداخته شده است و نقاشی‌خط را از ابتدای پیدایش آن و چگونگی شکل‌گیری این جنبش را مورد بحث قرار داده است. ۵) از دیگر مقاله‌ای که در این حوزه چاپ شده است می‌توان از «مقاله آشنایی با نقاشی‌خط یا تایپوگرافی» یاد کرد که نقاشی‌خط را توضیح داده است و به چگونگی روند پیشرفت آن پرداخته است. برداشتی که از این مقاله می‌توان کرد این است که صرفاً به پیدایش این هنر و روند پیشرفت آن از زمان شکل‌گیری مکتب سقاخانه تا به امروز پرداخته است.

روش تحقیق

در این پژوهش به منظور دستیابی به اطلاعاتی جامع و نتایجی راهگشا از روش توصیفی (تحلیلی) بهره‌گیری شده است. از این منظر نمونه‌های موردی انتخاب شده و مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهیم. جامعه آماری پژوهش حاضر آثار صداقت جباری در حوزه نقاشی‌خط می‌باشد. برای جمع‌آوری اطلاعات

از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی و نیز از اینترنت و یادداشت‌ها و در برخی موارد از روش مشاهده به‌عنوان ابزار استفاده می‌شود و همچنین با مراجعه به نمایشگاه‌های نقاشی‌خط صداقت جباری از قبیل خانه هنرمندان و موزه هنرهای معاصر تعدادی تصاویر از آثار ایشان گردآوری شد. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت کیفی می‌باشد.

تعریف انتزاع و ویژگی‌های انتزاعی

انتزاع در لغت به معنای جدا کردن، گرفتن، درآوردن جزئی از یک کل و به معنای بازداشتن و امتناع، برکندن و از جای کشیدن، واستدن، گرفتن و دور شدن می‌باشد. انتزاع فرآیند یا نتیجه‌ی تعمیم بخشیدن با کاهش محتوای اطلاعاتی یک مفهوم یا یک پدیده‌ی قابل مشاهده، جهت حفظ اطلاعات برای منظور خاص می‌باشد (پاکباز، ۱۳۷۳، ۱۲۱). هنر مجرد یا هنر انتزاعی به هنری اطلاق می‌شود که هیچ صورت یا شکل طبیعی در جهان در آن قابل شناسایی نیست و فقط از رنگ و فرم‌های تمثیلی و غیرطبیعی برای بیان مفاهیم خود بهره می‌گیرد. این اصطلاح معمولاً در مقابل هنر فیگوراتیو استفاده می‌شود و در معنای وسیع‌تر می‌تواند به هر نوع هنری اطلاق شود که اشیا و رخداد‌های قابل شناخت را بازنمایی نمی‌کنند (لینتن، ۱۳۸۳، ۸۲). موسیقی و معماری همواره هنرهایی انتزاعی به‌شمار رفته‌اند حال آنکه در سنت کلاسیک از روزگار ارسطو به بعد ادبیات و هنرهای تجسمی، نقاشی و پیکرتراشی هنرهایی تقلیدی تلقی شده‌اند. هنرمندان دست‌کم از اواسط سده نوزدهم به بعد آگاهانه یا ناآگاهانه در جهت پی‌ریزی تصویری از نقاشی به‌عنوان یک پدیده فی‌نفسه مستقل و نه تقلید از چیزی دیگر گام برداشته‌اند. دو گرایش گسترده و متمایز در آفرینش هنرهای انتزاعی درخور توجه است: ۱) تقلیل و تبدیل نموده‌های طبیعی به فرم‌های بسیار ساده‌شده، ۲) ساخت اشیاء هنری از فرم‌های غیر بازنما و اغلب هندسی. در ابتدای

وجود ندارد و شناخت واقعیت عینی ممکن نیست. این ذهن ما است که هر چیز را به گونه‌ای خاص دریافت نموده و تجسم می‌بخشد. با توجه به این شرایط، هنرمندان خود را با ارزش‌های حاکم بر جامعه بیگانه یافتند و این امر باعث شد نسبت به هستی، شناختی شخصی بیابند و هنر دیگر مقلد طبیعت و واقعیت نباشد (انصاری، ۱۳۹۳، ۱۷۸).

کاندینسکی نقاش، فیلسوف و نظریه‌پرداز مکتب انتزاع‌گری می‌باشد. وی در کتاب مهم خود با عنوان

تصویر ۱- اثر میرزا غلامرضا اصفهانی، مأخذ: (www.ghodama.com)

«جنبه روحی هنر» شرح می‌دهد که چگونه طرح و ابطال مضمون نقاشی را از مونه و رنگ را از ماتیس و شناخت شکل را از پیکاسو فرا گرفته است و اضافه می‌کند که این سه راهنمایان راستین به سوی هدف انتزاع‌گری‌اند. پیکاسو نیز از دیگر هنرمندان انتزاع‌گر است که بیان می‌دارد: «طبیعت و هنر دو چیز جداگانه‌اند، نمی‌توانند یکی باشند، ما به کمک هنر، تصورمان را از آنچه در طبیعت نیست بیان می‌کنیم».

قرن بیستم این واژه بیشتر برای مکاتب هنری چون کوبیسم و فوتوریسم بکار می‌رفت چرا که در این گونه مکاتب طبیعت در صورت‌های ساده یا مبالغه شده، تنها تصویری از موضوع طبیعی اصلی بیان می‌شد (ژان لی، ۱۳۵۴، ۴۸). در شیوه‌ی انتزاعی هنرمند بدون اشاره به طبیعت یعنی تنها از ترکیب رنگ و فرم به بیان ادراک و احساس هنری خود می‌پردازد (لوسی اسمیت، ۱۹۹۸، ۱۱۲).

نقاش امروز پیرو شیوه نو است و در پی سواد برداشتن از طبیعت نیست، در پی آن است که احساس اصیل و نیرومندی را که در خاطرش نقش بسته آشکار کند و شکل ببخشد در نتیجه از همه نقش‌های عالم و از خطوط و رنگ‌های گوناگون و ترکیب صورت‌های طبیعت مدد می‌طلبد (کرامتی، ۱۳۸۶، ۴۲). در ادامه، توضیح در مورد انتزاع در فلسفه و از منظر هنرمندان غرب ضروری به نظر می‌رسد. انتزاع یا تجرید، در اصطلاح فلسفه به یک عمل خاص ذهنی گفته می‌شود. این عمل ذهنی از این قرار است که ذهن پس از آنکه چند چیز مشابه را درک کرد، آن‌ها را با یکدیگر مقایسه می‌کند. اوصافی را که مخصوص به هر یک از آن‌هاست، کنار گذاشته و وجه تشابه و صفت مشترک میان همه آن‌ها را برمی‌گزیند. سپس از آن صفت مشترک، یک مفهوم کلی می‌سازد که درباره همه آن افراد صادق است. در این هنگام گفته می‌شود که این مفهوم، از این چیزها انتزاع شده و مفهومی انتزاعی است. مثلاً مفهوم انسانیت، مفهومی انتزاعی است. مفاهیم انتزاعی در خارج وجود ندارند، یعنی نمی‌توان انسانیت را در خارج نشان داد، بلکه ذهن این مفاهیم را در ضمن موجودات به طریقی که گفته شد، درمی‌یابد (شیروانی، ۱۳۸۷، ۲۹). با ظهور مکتب روانکاوی فروید و طرح نظریه ناآگاه ذهن، هنرمند مدرنیست دیگر در پی اثبات و نمایش نظم، هماهنگی، انسجام و سازگاری میان اجزای طبیعت نبود، بلکه پیکر درهم‌ریخته‌ی واقعیت را به نمایش می‌گذاشت. به اعتقاد مدرنیست‌ها برای حقیقت حدی

خوان گری یکی از نقاشان انتزاع‌گر گفته است: «هدفم آفریدن اشیاء تازه‌ای است که با هیچ شیء دیگری در واقعیت قابل مقایسه نباشد». برخی از پیشگامان هنر انتزاعی شامل کاندینسکی، فرنان لژه، دولونی، پیکابیا، لاریونف، کوپکا، ماگنی و راسل می‌باشد (مرزبان، ۱۳۸۸، ۲۴۹).

تصویر ۲- اثر ملک محمد قزوینی، مأخذ: (www.tandismag.com)

و جلوه‌های پرفروغی را در شیوه سنتی گلزار و یا در آثار هنرمندانی از دوره قاجار مانند ملک محمد قزوینی (تصویر ۲) که از مبدعان تلفیق هنر خط و نقاشی بوده است و یا اسماعیل جلایر (تصویر ۳) که از نقاشان دوره ناصری می‌باشد.

به‌رحال نقاشی‌خط کلمه جدیدی نیست؛ زیرا تلفیق خط و نقاشی از دیرباز در تاریخ خط‌نگاری ملل مختلف مشاهده می‌شود. به عنوان مثال کاربرد خط در کتیبه‌ها و اماکن مقدس و نیز روی ظروف، مهرها که از قدمت زیادی برخوردارند.

تاریخ نقاشی‌خط در کشورهای اسلامی شاید به همان خط طغری (تصویر ۴) بازمی‌گردد که نوعی از خوشنویسی پیچیده است که به‌وسیله آن لقب‌ها و نام سلطان یا امیری را برسر فرمان او می‌نوشتند و به‌ویژه برای سلاطین ترکیه عثمانی بکار می‌رفته است و در

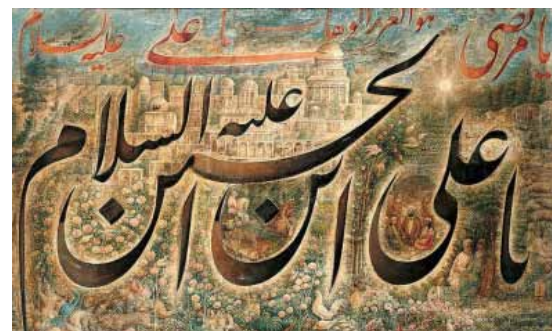
تعریف نقاشی‌خط و پیشینه آن

جریان هنری نقاشی‌خط به شکلی آهسته رخ داد و به همین علت زمان دقیق پیدایش نقاشی‌خط را نمی‌توان عنوان کرد شاید ابتدای آن به سیاه‌مشق‌های میرزا غلامرضا (تصویر ۱) بازمی‌گردد که آثاری بودند ناخوانا که بیننده را با فضای بصری زیبایی مواجه می‌کرد (دبیری نژاد، ۱۳۸۲، ۱۲). همچنین از دیگر ریشه‌های شکل‌گیری نقاشی‌خط را می‌توان در شیوه‌های

تصویر ۴- طغرای عبداحمد دوم، سلطان عثمانی
مأخذ: (www.wikipedia.org.com)

برخی مناطق آسیا مهرهای مشابه نیز دیده شده است. در کشورهای اروپایی، شاید بتوان به دوره رمانسک در حوزه تاریخ نقاشی‌خط رجوع کرد، در آن دوره کتاب‌آرایی به‌گونه‌ای بوده است که در تزئین صفحات، حروف سرآغاز را درشت می‌نوشتند و اطراف آن را با تصاویر و نقوشی که با متن ارتباط داشت، تزئین می‌کردند، از هنرمندان مشهور این دوره ماتیو پاریس می‌باشد که یک راهب بود و در صومعه‌ای نزدیک لندن می‌زیست. در قرن سیزدهم میلادی، نقاشی‌های پرکار به صفحات کتاب‌ها راه یافت و عنصر اصلی در تزئین این کتاب‌ها حروف سرآغاز منقوش و یا مصور

تصویر ۳- اثر اسماعیل جلایر، مأخذ: (www.ghaziha.kateban.com)

تفنی خوشنویس ایرانی مانند خط توأمان، خط متعکس، خط مسلسل و خط طغری مشاهده کرد

درهم بافته بود که دنباله این حروف مانند قابی، متن را احاطه می‌کرد (تصویر ۵) و همچنین اشکال کشیده و نوک‌تیز معماری گوتیک به تزئینات ساختار نوشتاری راه یافت (نوری، ۱۳۸۹، ۱۱۰).

نقاشی‌خط به سبکی که اکنون انجام می‌شود دارای قدمتی حدوداً چهل‌ساله است. تاریخ نقاشی‌خط در ایران از دوره قاجار به‌طور جدی آغاز می‌شود. خوشنویسان این دوره خط را می‌نوشتند بعد کپی می‌کردند و داخل آن را رنگ‌آمیزی می‌کردند و یا

تصویر ۵- حروف سرآغاز کتاب لیندیزفارن دوره گوتیک
 مأخذ: (www.cultorweb.com)

گل و بوته می‌انداختند. در حقیقت نقاشی‌خط اولیه، کتیبه‌نویسی است (دبیری نژاد، ۱۳۸۲، ۱۲).

امروزه ما با شکل‌های متنوع و جدیدی از تلفیق خط و رنگ و نقاشی مواجه هستیم و نقاشی‌خط امروزه رواج بیشتری یافته و مخاطب خود را پیدا نموده است (قلیچ‌خانی، ۱۳۸۳، ۱۶). در چند دهه اخیر بعضی از خوشنویسان به ترکیباتی متنوع از خط و نقاشی دست‌زده‌اند؛ یعنی رنگ و نقاشی را در خدمت

خوشنویسی گرفتن یا برعکس؛ و گاه تابلوهایی بدیع پدید آورده‌اند، برخی از این هنرمندان مانند فرامرز پیلارام، رضا مافی که برخی او را اولین هنرمند خوشنویسی می‌دانند که بر بوم نقاشی، خط نوشته است و همچنین نصرالله افجه‌ای و محمد احصایی که در پیدایش و پیشبرد این هنر در ایران مؤثر بوده‌اند (کیهان، ۱۳۶۵، ۴۸).

از نظر بسیاری از هنرمندان معاصر بایستی بین نقاشی‌خط و خط‌نقاشی تفاوت قائل شد به این مفهوم که اگر در تابلویی نقاشی بر خط غلبه کند، نقاشی‌خط نامیده می‌شود و بالعکس آنجا که خط غالب است، با اثر خط‌نقاشی روبه‌رو هستیم. به‌طور مثال در هنر ایران دوره صفویه و یا حتی قبل از آن شیری را با جمله اسدالله که لقب حضرت علی (ع) است کار کرده‌اند. اگر بخواهیم این موارد را ریشه خط‌نقاشی محسوب کنیم می‌توانیم مثال‌هایی مانند مرغ بسم الله را جزء کارهای خط‌نقاشی محسوب کنیم، اما نقاشی‌خط را که بیشتر در دوره معاصر می‌بینیم که خط به جز ابزار قلم و مرکب در ابعاد مختلف روی دیوار و روی بوم به‌صورت حجمی کار می‌کنند و در اندازه‌های مختلف با رنگ‌ها و طرح‌های متفاوت می‌توان مشاهده کرد. دلیل این تقسیم‌بندی میزان پایبندی به خوشنویسی است یعنی خالق خط‌نقاشی به خوشنویسی پایبندتر است. عنوان «نقاشی‌خط» و دو همزاد دیگرش «خط - نقاشی» و «خطاشی»، چه ناظر بر گرایشی باشند در نقاشی یا خط و چه داعیه‌دار رسانه‌ای مستقل، مخاطب خود را ناگزیر با پرسش از «خطیت» خط و «نقاشیت» نقاشی روبه‌رو می‌کنند (پاکباز، ۱۳۷۹، ۲۰۷).

آشنایی با استاد صداقت جباری

استاد صداقت جباری خوشنویس و طراح گرافیک معاصر متولد سال ۱۳۴۰ شهر اردبیل است. دارای درجه دکتری در رشته پژوهش هنر از پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران، دارای درجه استادی از انجمن خوشنویسان ایران و عضو انجمن طراحان گرافیک ایران

است. صداقت جباری در نمایشگاه‌ها و دوسالانه‌های بسیاری شرکت داشته است و همچنین برنده جایزه بزرگ و مدال طلا با اثر اسماء الحسنی از دوازدهمین دوسالانه بین‌المللی بنگلادش (۲۰۰۶)، برنده جایزه ویژه دومین و سومین دوسالانه نقاشی بین‌المللی جهان اسلام شده و همچنین موفق به کسب مقام اول و برنده ۳ جایزه (نستعلیق جلی، چلیپا و کتابت) در چهارمین دوره مسابقه بین‌المللی خوشنویسی جهان اسلام (شیخ حمدالله) استامبول ترکیه (۱۹۹۸) شد. صداقت جباری وارث یک جریان تاریخی است که قریب نیم قرن پیش به ظهور رسانه‌ای ترکیبی موسوم به نقاشیخط انجامید. تجربه‌گری‌های او عمدتاً بر پایه تصرفاتی است که در فرم سنتی سیاه‌مشق صورت می‌دهد. آثار ارزنده وی در هنر خوشنویسی در ایران و خارج از مرزهای ایران مورد استقبال بسیار قرار گرفته است، که نمونه‌ای بارز از موفقیت چشمگیر هنر هنرمندان ایران‌زمین است. صداقت جباری، استاد خوشنویسی و گرافیک دانشگاه تهران، در لندن، ریاض، دبی، برلین و دوسالانه و نیز نمایشگاه‌های متعددی داشته است و افتخارات بسیاری کسب کرده است.

در حاشیه‌ی افتتاحیه نمایشگاه آثار نقاشیخط استاد جباری در «نیبول» آلمان، که با حضور جمعی از مسئولان فرهنگی و سیاسی آلمان در تاریخ ۴ شهریور (۲۶ اوت) سال ۲۰۱۱ در تالار شهرداری شهر نیبول برگزار شد، برخی از صاحب‌نظران در مورد آثار ایشان صحبت نمودند. آقای «اوتو ویلکه» شهردار شهر نیبول در مورد آثار ایشان اظهار داشت: «آثار صداقت جباری هنرمند مشهور بین‌المللی گفتگوی میان فرهنگ‌های مختلف را امکان‌پذیر می‌کند. سبک‌های مختلف هنری را باید به‌عنوان رسانه‌ای مهم درک کرد تا اهالی فرهنگ‌های مختلف را گرد هم آورده و به گفتگو بنشانیم و با این کار به درک و احترام متقابل کمک کنیم». دکتر ابوالفضل رهنما ریزن فرهنگی کشورمان در آلمان در سخنرانی خود اظهار داشت: «استاد صداقت جباری که از خطاطان معروف

و مشهور ایران‌زمین هستند و آثار ارزنده‌ی وی در هنر خوشنویسی و نقاشیخط در ایران و خارج از مرزهای ایران مورد استقبال بسیار قرار گرفته است، نمونه‌ای بارز از موفقیت چشمگیر هنر هنرمندان ایران‌زمین است». دکتر «اوو هاپنتال»، رئیس موزه هایزنه‌مان، در مورد آثار استاد جباری اظهار داشت: «باید اقرار کرد که برای ما اروپایی‌ها، هر قدر هم که از این هنر به شگفت آمده باشیم، سخن گفتن در مورد یک هنرمند خوشنویس ایرانی کار آسانی نیست. گرچه ما قادر به تشخیص کیفیت فوق‌العاده آثار او هستیم و از اینکه می‌توانیم آن‌ها را برای مدت کوتاهی در منطقه به نمایش بگذاریم، بسیار خوشحالیم، اما محتوای واقعی این آثار بر ما پوشیده است، یعنی ما عملاً در برابر این آثار هنری همچون بی‌سوادان هستیم. صداقت جباری یکی از اولین کسانی است که جرئت پرش به سوی زمان حال را داشته است، بدین ترتیب که انواع اشکال دوره مدرن را به شکلی کاملاً غیر تصنعی با سنت فرهنگی اسلام پیوند و آن را با هنر روز تطبیق می‌دهد، بدون اینکه جوهره مقدس آن را خدشه‌دار نماید. او این کار را هنرمندانه و با محتوایی متقاعدکننده انجام می‌دهد». روزنامه «نوردفریزلند» در تاریخ ۳ شهریورماه (۲۵ اوت) سال ۲۰۱۱ می‌نویسد: «صداقت جباری، در حالی که حروف و کلمات است که در آثار سنتی او با بیننده سخن می‌گویند، در آثار مدرن او، عناصر بصری تصویری که در رنگ‌های درخشان پوشانده شده‌اند و فرم‌های خوشنویسی سنتی در آن‌ها نقش موثیف دارند، مخاطب را به سوی خود جذب می‌کنند. او هم از قلم و کاغذ سنتی و هم از قلم‌مو، رنگ‌روغن و بوم استفاده می‌کند». روزنامه «اشلزویگ هولشتاین» در تاریخ ۱۱ شهریور (۲ سپتامبر) در صفحه فرهنگ خود می‌نویسد: «با نگاه به آثار استاد جباری می‌توان ترکیب خطوط و انحناهای ظریف خوشنویسی سنتی را با خطوط رنگی مدرن مشاهده کرد. آثار وی بیننده‌ی غربی را همراه خود به مشرق زمین می‌برد و با او سخن می‌گوید. این، همان هدف ساختن پل میان

فرهنگ‌ها با زبان هنر است» (روابط عمومی رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آلمان).

بخشی از نظرات استاد صداقت جبّاری در مورد آثارشان (برگرفته از مصاحبه)^۱

استاد صداقت جبّاری در پاسخ به این پرسش که فضای آثارشان بیشتر گرایش به انتزاع و محیط انتزاعی پیدا کرده است، بیان کردند: «روند کار من طوری بود که ابتدا با نقاشی آغاز شد، بعد با خوشنویسی و بعد به سوی حال و هوای تصویری گرافیک رفتم و در آخر گرایش به نقاشی‌خط داشتم، شرایطی بود که خودش ایجاد شد. من زمانی به این موضوع فکر می‌کردم که هر نوشته‌ای بار معنایی مخصوصی دارد، بسیاری از خوشنویس‌ها وقتی عبارتی را می‌نویسند، آن عبارت و مفهوم سوار بر آن تخصص و توان فرد می‌شود. وقتی مثلاً عبارتی مثل «مژده ای دل که مسیحا نفسی می‌آید» و یا هر عبارت و شعری از حافظ را، خطاطی به صورت خوشنویسی ارائه می‌دهد، مخاطب زمانی با آن اثر روبرو شود معمولاً با خودش می‌گوید که عجب شعری است! البته طبیعی است و اصل ماجرا در خوشنویسی این است که به ذات خودش برای رساندن یک معنای متعالی به زیباترین شکل آن به وجود آمده است و ماندگاری آن‌هم بر این قضیه استوار است. روزی رسید که به این اندیشیدم که اینجا همه متوجه کار من می‌شوند اما آن طرف دنیا کسی هست که نه زبان من را می‌شناسد نه با آن آشنایی دارد و نه می‌تواند خط من را بخواند، چگونه می‌تواند از کاری که می‌کنم یک دریافت و یک لذت بصری پیدا کند. همه ما انسان‌ها از یک سری اصول و قواعد خاصی طبیعتاً بهره می‌بریم و آن را می‌شناسیم. به این نحو که مثلاً یک ملودی خوب می‌شنویم، و از آن لذت می‌بریم و همین‌طور از یک نقاشی لذت می‌بریم. من به دنبال این بودم که یک نفر غیر قوم و ملیت خودم وقتی با اثرم روبرو می‌شود چه برداشتی می‌کند، بیشتر به این خاطر بود که بتوانم آن حس و چکامه‌ی

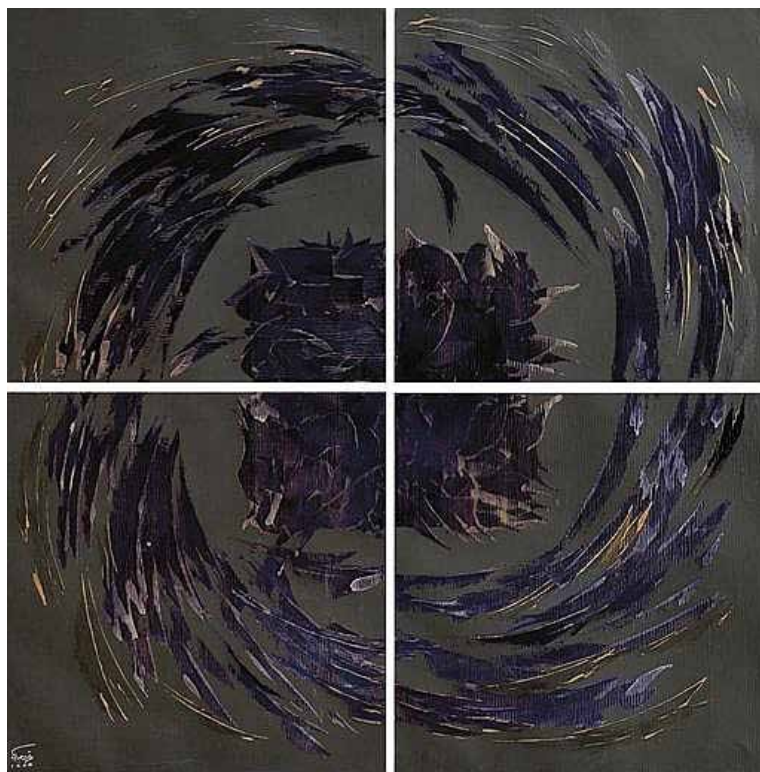
ایرانی و اصیل خودمان را بدون شعار به کسی منتقل کنم، که مثلاً این کار من، یک کار تغزلی است و یا حماسی و یا مذهبی است، و چه احساسی در او ایجاد می‌کند. هنر امروز مثل هنر زمان قدیم نیست. امروزه باید با هرکسی به تأویل و برداشت خودش رابطه برقرار کرد، اگر این‌طور باشد به‌طور مثال شما چیزی را امروز می‌سازید و در اختیار مخاطب قرار می‌دهید و هر مخاطبی برداشتی متفاوت از آن دارد، این یک نگاه جدید است. پس طبیعی است وقتی که کار معاصر انجام می‌دهیم باید به موضوع هم توجه کنیم. این که کار من حتماً انتزاعی باشد به این گونه نیست، گاهی ممکن است کاری را خیلی خلاصه انجام دهم و گاهی خیلی پرفروغ باشد، آن چیزی که مهم است این است که شما می‌توانید یک شعر یا آیه و یا عبارتی را به‌طور واضح بشنوید و یا با انتخاب یک کلمه یا عبارتی یا اشاره‌ای بخواهد منظورش را بیان کند، اصولاً هنر ایرانی به رمز و راز معروف است و من از این موضوع استفاده کردم، گاهی اوقات رمزگونه حرف زدم و البته هیچ‌وقت ادعایی نکردم کاری که انجام می‌دهم کار درستی است. من آدمی هستم که این گونه فکر می‌کنم. مطالب بسیاری درون ذهنم هست که شاید از صدسال من فقط پانزده سال آن را کار کردم. گاهی افراد به این فکر می‌کنند که حتماً این فرد به نتیجه‌ای رسیده که این چنین کارهایی را ارائه داده است، اما اصلاً این گونه نیست. من تلاشم را انجام می‌دهم و به آن ادامه می‌دهم».

استاد صداقت جبّاری نیز در پاسخ به این پرسش که در ترسیم آثارشان از چه تکنیک‌هایی استفاده می‌کنند، بیان کردند: «من تکنیکم رنگ و روغن، اکریلیک، اکریلیک متالیک می‌باشد. یک زمانی شما رنگ سبز را از ترکیب زرد و آبی می‌سازید و زمانی دیگر زرد و سبز را مثل دولایه نازک روی هم می‌گذارید که به شما رنگ سبز را می‌دهد. من از تمام مواد نقاشی استفاده می‌کنم. برای خودم محدودیتی را ایجاد نمی‌کنم، ممکن است من رنگی را خودم بسازم و

از پیگمنت‌های مختلف استفاده کنم. مهم شناخت رنگ‌های ملی و سنتی و بومی و محلی می‌باشد که مربوط به فرهنگ خودمان است. مهم این است که فرد پختگی و خامی را بداند و چه رنگی در کجا استفاده شود و یا در کنار چه رنگی قرار بگیرد. من اعتقاد دارم که استفاده از این رنگ‌ها و تکنیک‌ها یک موضوع ذاتی است. مثلاً اگر رنگی را به فردی می‌دهید نوع استفاده او از آن رنگ با شخص دیگری از آن متفاوت است. با توجه به مصاحبه انجام شده با استاد صداقت جباری، این طور به ذهن می‌رسد که ایشان به هدفی که برای خود تعیین کرده‌اند، هدفی مبنی بر اینکه شخصی از یک کشور دیگر، که نه زبان فارسی می‌داند و نه خط و خوشنویسی فارسی را می‌شناسد، بتواند با نگاه به آثار نقاشی خط استاد جباری، به محتوای درونی و حس و حال واقف بر اثر پی ببرد و معنای آن را با توجه به فضای ایجاد شده حاصل از اشکال انتزاعی که می‌تواند فضایی تغزلی و شاعرانه و یا عرفانی و مذهبی باشد را درک کند و با توجه به موارد مذکور که مفاخر و روزنامه‌های خارجی در مورد آثار ایشان اذعان داشتند،

نائل آمده‌اند. استاد جباری هنرمندی است که با ذهن متخیل خود همواره در یک مسیر حرکت نکرده بلکه به تنوع و نوآوری در آثارش اهتمام داشته است. در آثار جباری خلاقیت و نوآوری موج می‌زند و این یکی از عواملی است که آثار او را این چنین برگزیده کرده است بدین جهت نوآوری استاد جباری در عرصه این هنر که با استفاده از تکنیک‌های شخصی‌اش به تصویر این آثار پرداخته است، مورد توجه قرار می‌گیرد.

تصویر ۶- «طواف کعبه»، اثر صداقت جباری، مأخذ: (www.invaluable.com)

بررسی ویژگی‌های انتزاعی آثار نقاشی خط صداقت جباری

در این قسمت به بررسی آثار نقاشی خط استاد جباری از حیث ساختار کلی اثر، عناصر بصری که شامل خط، بافت،

فضا، رنگ و شکل و همچنین ترکیب بندی اثر و ویژگی‌های انتزاعی اثر است، می‌پردازیم. اولین اثر نقاشی خطی که مورد بررسی قرار می‌دهیم (تصویر ۶) می‌باشد. نام این اثر «طواف کعبه (حج)» می‌باشد و سال خلق آن ۱۳۸۱ است. این اثر برجسته هنری ۴ لته می‌باشد که هر لته آن دارای طول و عرض ۷۰ سانتی‌متر است و در کل ابعاد ۱۴۰ در ۱۴۰ سانتی‌متر می‌باشد. این اثر دارای ترکیب بندی متقارن است. کادری مربعی که در عین پویایی که در تصویر بر اثر ریتم خطوط منحنی ایجاد شده است و به دور یک فرم مربع شکل وجود دارد، حس تعادل و ایستایی و آرامش به مخاطب القاء می‌کند و به نوعی برداشتی از ماندالا است. رنگ که دیگر عنصر بصری می‌باشد، به میزان محدودی استفاده شده است و شامل فام‌های خاکستری و آبی تیره می‌باشد. استفاده از تجمع و تفرق نیز، فضای مثبت و منفی را به مخاطب القاء می‌کند. نقاشی خط‌های جباری دارای لایه‌های مذهبی نیز هست و این اثر خود نمود بارزی از

حس عمیق مذهبی می‌باشد، گویا جباری در کل اشاره‌ای به عزت عرفانی دارد. هر حرف یک نماد بصری دارد و همچنین معادل آن یک صدا وجود دارد. هنگامی که حروف به صورت شکل‌گونه در کنار هم قرار می‌گیرند، به نوعی خوانده می‌شود و صدا دارد. به این ترتیب از ترکیب خوشنویسی و نقاشی اثری به وجود می‌آید که طنینی در ذهن بینندگان آن القاء می‌کند. در اینجا جباری قصد داشته است یک فضای مذهبی را به صورت انتزاعی به تصویر بکشد، تا در نتیجه آن، بیننده را به یاد تلاوت قرآن ببیند. و همچنین جباری به گونه‌ای به ترکیب دو شکل چهارگوش و دایره می‌پردازد، دو نمایه انتزاعی که در گذشته با یکدیگر وحدت داشتند و از جهان اندیشه و احساس می‌آمدند. این ترکیب، به خصوص با نوع هم‌نشینی رنگ‌ها، پیوندی میان شیء ناب (ماده) و انتزاع ناب (روح) به وجود می‌آورد. در اینجا لازم است که مختصری به رابطه متقابل دایره و مربع دو عنصر بصری بپردازیم. دایره علاوه بر مفهوم کمال، نمادی از خلق جهان و زمان است. نمادی از حرکت پیوسته و مدور آسمان است و با الوهیت نیز ارتباط دارد. مربع نیز نماد ماده پایبند زمین و واقعیت و مکان است. در هنر هندی مربع در شکل ماندالا در کنار دایره تجسم دو عالم است و در اساطیر ایرانی، مربع و مکعب نماد اهورامزدا هستند. مربع همچنین نمادی از کل دنیا است و عدد چهار را تداعی می‌کند که رقم معرف کمال الهی است و از لحاظ تجسمی نشان‌دهنده استقرار، استحکام، سکون و ثبات

تصویر ۷- «ملودی باران»، اثر صداقت جباری، مأخذ: (www.artnet.com)

است و در عصر اسلامی، نمادی است از عالم صغیر در حالی که دایره مبین عالم کبیر است. در اسلام از دو نماد دایره و مربع به شیواترین حالت نمادین بهره گرفته شده است. خانه خدا که قبله‌گاه تمام مسلمین جهان است، مکعب عظیم سیاهی است که مسلمین به هنگام مناسک حج، هفت بار در حرکتی دوار آن را طواف می‌کنند و این طواف بدون انقطاع ادامه دارد. در اینجا مکعب که از تکرار مربع ایجاد شده است، در مرکز حرکت مستدیر حجاج سفیدپوشی قرار می‌گیرد که باید آن را طواف کنند. که نمونه انتزاعی این حرکت را در اثر طواف کعبه استاد جباری ملاحظه کردیم.

اثر دیگری که مورد بررسی قرار می‌دهیم (تصویر ۷) می‌باشد. نام این اثر «ملودی باران» است. سال خلق آن ۱۳۸۳ می‌باشد. صداقت جباری برای به تصویر کشیدن این اثر از اکریک و همچنین رنگ و روغن روی بوم استفاده کرده است. این اثر در سه لته می‌باشد که در کل ابعاد آن دارای ۱۴۹,۵ سانتی متر عرض و ۲۹۸,۵ سانتی متر طول

می‌باشد. دارای کادر مستطیل شکل است و هریک از ترکیب‌بندی متقارن پیروی می‌کند. بافت در خود فرم‌ها وجود دارد که ناشی از فرم‌های خوشنویسانه است و در پس‌زمینه اثر، نوعی بافت سلولزی ظریف به چشم می‌آید. رنگ شامل خاکستری‌های آبی، طلایی درخشان پس‌زمینه و آبی فیروزه‌ای پر تلالؤ می‌باشد. تمامی این عناصر بصری در کنار هم به‌نوعی ایجاد یک محیط انتزاعی کرده‌اند. صداقت جباری با استفاده نامحدود از فضا و همچنین کیفیت انتزاعی خط و اشکال در سیاه‌مشق، اثری انتزاعی را خلق می‌کند. عنصر خط و خوشنویسی‌ها طوری در کنار هم قرار گرفته‌اند که تصویری از درختان مینیاتوری و پرند را برای مخاطب تداعی می‌کند. ریتمی از درختان انتزاعی و همچنین ریتمی از فرم پرند در بالای اثر دیده می‌شود. این اثر مضمونی تغزلی را می‌رساند که تصویری چشم‌نواز و خیال‌انگیز را ایجاد کرده است. این زبانی است که خطوط جباری به‌وسیله‌ی فرم‌های انتزاع گونه‌ای که از خوشنویسی‌ها ایجاد شده است، با بیننده اثر سخن می‌گوید.

تصویر ۸- «چهار باغ»، اثر صداقت جباری، مأخذ: (www.artnet.com)

اثر دیگری که مورد بررسی قرار می‌دهیم (تصویر ۸) می‌باشد. نام این اثر «چهارباغ» است و خلق این اثر در سال ۱۳۸۴ می‌باشد و از مدیوم رنگ و روغن و اکریک روی بوم و ورق طلا استفاده شده است. کل ابعاد اثر ۲۰۰ در ۲۰۰ سانتی‌متر می‌باشد. کادر اثر مربعی و دارای ۴ لته می‌باشد که دارای ترکیب‌بندی متقارن است. در اینجا استفاده هنرمند خوشنویس را از حرکت در مینیاتور شاهد هستیم. این اثر دارای بافت ظریف در پس‌زمینه و نیز بافتی که از برخورد خطوط و سطوح در فرم‌ها ایجاد شده، می‌باشد. این اثر با ترکیب‌بندی هنرمندانه و انتخاب رنگ‌های مناسب و پرهیز

از هرگونه عناصر زائد از بیان هنری قدرتمندی برخوردار است. رنگ‌ها در این اثر آن‌چنان پختگی خاصی را دارا هستند که جلوه‌ای یکدست در اجتماع آن‌ها را ظاهر می‌سازند. فام‌های آبی فیروزه‌ای، زنگاری و قهوه‌ای با خطوط درخشان طلایی، کمک به حس بیانگرانه‌ی تصویر می‌کند. از سوی دیگر توزیع آن‌ها در صفحه به قدری عادلانه است که هیچ رنگی بر دیگری غلبه واضح نمی‌یابد. این اثر جباری پر تب و تاب و پر حرکت و فروغ است. جباری از ابزارهای سنتی و مدرن و با استفاده از قلم‌نی، برگ طلا و رنگ سنتی همراه با قلم‌مو و رنگ و روغن روی بوم برای به تصویر کشیدن شکل‌های انتزاعی بهره گرفته است. در مرکز تصویر شکلی از یک مربع ایجاد شده است که درون آن خطوط و سطوح مواج به رنگ آبی، خبر از شکل انتزاعی یک حوض پر از آب باغ ایرانی می‌دهد و دور تا دور تصویر انبوهی از خطوط که به شکل پرنده‌هایی به تصویر درآمده است، نقش بسته است و موجب شده است

ترکیب‌بندی این اثر همچنان که از کادر مربعی خود تبعیت می‌کند به صورت متقارن است. خوشنویسی‌ها به کناره‌های کادر اثر منتقل شده است و در وسط فضایی خلأ ایجاد شده است و باعث آرامش و تعادل روحی در نگرنده‌ی اثر می‌کند و به نوعی چشم فرصت استراحت پیدا کرده است و نیز موجب القاء حس تجمع و تفرق در مخاطب می‌شود. بافت موجود در این اثر گویا حضور یک تار و پود در هم تنیده که با استفاده از خطوطی ظریف که حاصل طیف رنگی و کشیده شدن موهای قلم‌بو بر روی بوم که به صورت موازی و متقاطع می‌باشد را نشان می‌دهد. در خوشنویسی اطراف اثر، لکه‌ها و داغی‌ها با رنگ مشکی جلوه‌گر شده است و پیوستگی خطوط بیشتر به چشم می‌آید که بر فضای متعادل نقاشی مؤثر واقع شده است. در این تصویر گرایش بیشتر به خوشنویسی است و از آن فرم‌های انتزاع گونه و اشکال انتزاعی خبری نیست. توجه جباری بیشتر به خوشنویسی‌های اسماء الهی است که از عنوان اثر نیز می‌توان به آن پی برد، و به منش ذکرگونه و ریاضت‌وار سیاه‌مشق‌های سستی نزدیک می‌شود که بار دیگر به سنت رجعتی دارد. جباری در این اثر از میزان کمتری رنگ نسبت به سایر آثارش بهره برده است به همین دلیل، دارای شأنی متکی بر عرفان ایرانی اسلامی می‌باشد.

اثر آخر که مورد بررسی قرار می‌دهیم، (تصویر ۱۰) می‌باشد. این اثر در سال ۱۳۸۷ به دست پرتوان صداقت جباری خلق شده است. او در خلق این اثر از رنگ و روغن و رنگ اکریلیک متالیک بهره‌مند شده است. کار بر روی ۴ لته بوم مربع شکل انجام شده است که ابعاد اثر در کل با عرض و طول ۱۸۱ سانتی‌متر می‌باشد. کادر این اثر نیز مربع می‌باشد و دارای تعادل و ترکیب‌بندی متقارن است. با توجه به حرکات چرخشی خطوط، نوعی جنبش درونی را القاء می‌کند. فضای مثبت و منفی به چشم می‌خورد و همچنین ریتمی که در حروف، خطوط مدور و

تصویر ۹- «نام‌های خداوند»، اثر صداقت جباری،
مأخذ: (www.invaluable.com)

تا هارمونی زیبایی بین اثر انتزاعی پرتلاطم جباری و نامی که برایش برگزیده است، به وجود بیاید. تصویر بعدی که مورد بررسی قرار می‌دهیم (تصویر ۹) است. سال خلق این اثر ۱۳۸۶ می‌باشد. عنوان اثر «اسماء الهی» می‌باشد و از رنگ و روغن بر روی بوم استفاده شده است. دارای ۴ لته است که هر کدام از لته‌ها طول و عرض آن ۹۵ سانتی‌متر است که در کل ابعاد اثر دارای طول و عرض ۱۹۰ سانتی‌متر است.

تصویر ۱۰- بدون عنوان، از مجموعه ققنوس، اثر صداقت جباری،
مأخذ: (www.invaluable.com)

فرم‌های موج وجود دارد در یک چینش کنار هم، انتزاعی از پرده ققنوس را برای بیننده تداعی می‌کند. جباری سعی کرده است به وسیله کیفیات تجسمی انواع خط، احساسات و اندیشه خود را از طریق طراحی و استفاده از خط به تصویر بکشد و با استفاده از رنگ آبی و فام‌های خاکستری و قهوه‌ای و همچنین باریکه‌های رنگ درخشان طلایی بر حالت چرخشی فرم‌ها بیفزاید و فضایی تغزلی را به نگرنده القاء و حرکتی به‌سوی ماوراء را برای او تداعی کند. خوشنویسی و نقاشی در این اثر در قالب تصویر و مضمونی که به‌واسطه آن منتقل می‌گردد، ساختاری متوازن ایجاد می‌کند که در آن از همان ابتدا جدایی تحمیلی کاربردی این دو مقوله منتفی می‌گردد. جباری در این اثر از رابطه متقابل دایره و مربع نیز سود جسته است.

در این قسمت با استناد به ویژگی‌های موجود در آثار و بر اساس نکات مرتبط به مباحث زیباشناختی به تحلیل آثار پرداخته شده است. ویژگی مزبور در بخش‌های مختلف دسته‌بندی شده و اطلاعات هر بخش در چهار جدول مجزا شامل: (۱) مشخصات کلی آثار، (۲) کادر، ترکیب‌بندی و ساختار، (۳) ویژگی‌های بصری و (۴) فضای انتزاعی مورد بررسی قرار می‌دهیم

جدول ۱- مشخصات کلی آثار

تعداد لته	ابعاد	سال خلق اثر	نام اثر	
۴	۱۴۰ در ۱۴۰ سانتیمتر	۱۳۸۱	طواف کعبه	
۳	۱۴۹,۵ در ۲۹۸,۵ سانتیمتر	۱۳۸۳	ملودی باران	
۴	۲۰۰ در ۲۰۰ سانتیمتر	۱۳۸۴	چهارباغ	
۴	۱۹۰ در ۱۹۰ سانتیمتر	۱۳۸۶	اسماء الهی	
۴	۱۸۱ در ۱۸۱ سانتیمتر	۱۳۸۷	ققنوس	

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در جدول ۱ به بررسی یک سری از مشخصات کلی پرداخته‌ایم. که ابعاد هر اثر و تعداد لته‌های آن مشخص شده است. در جدول ۲ کادر هر اثر، ترکیب‌بندی و ساختار را مورد بررسی قرار داده‌ایم که کادر را از نظر شکل اثر و ترکیب‌بندی را از حیث تقارن و عدم تقارن بودن آن و همچنین عملکرد ساختار که فضای تصویر را به چهار بخش پویا، ایستا، توجه به فضای تنفس و حرکت ماریچی تقسیم‌بندی کرده و مورد بررسی قرار داده‌ایم. با توجه به بررسی آثار بیشتر از کادر مربع شکل و ترکیب‌بندی متقارن پیروی شده است. در جدول ۳ به برخی ویژگی‌های بصری آثار از قبیل ریتم که به چهار نوع تکرار یکنواخت، تکرار متناوب، تکرار تکاملی و تکرار موجی تقسیم‌شده است، اشاره شده است و بافت هر اثر به‌عنوان یک ویژگی حائز اهمیت مورد بررسی قرار گرفته است که به دو نوع بافت تصویری و ترسیمی تقسیم شده است که بافت تصویری معمولاً به صورت شبیه‌سازی از اشکال و اشیای طبیعت به‌صورت واقع‌نما ساخته می‌شوند. که آثار بیشتر از یک بافت ترسیمی ظریفی در پس‌زمینه تصویر خبر می‌دهد. ویژگی بصری دیگر، فضای پر و خالی و یا تجمع و تفرق است که در آثار استاد جباری بدان بسیار توجه شده است و ایشان با توجه به اینکه به سبک سیاه‌مشق اشراف کامل را دارند، اصولاً به فضای مثبت و منفی اثر هم‌زمان باهم اهمیت داده می‌دهند. و در آخر به بهره‌گیری استاد جباری از دو شکل بصری دایره و مربع توجه شده است. در جدول ۴ به بررسی فرم‌های انتزاعی که در آثار استاد جباری و همچنین به فضایی که آثار در آن قرار دارند و احساسی که اثر به مخاطب القاء می‌کند، که شامل فضای مذهبی و فضای تغزلی و یا شاعرانه است، توجه شده است. در آثار جباری تصاویر درختان در سبک مینیاتور و سایر عناصر نقاشی ایرانی که با بررسی دقیق‌تر قابل تشخیص هستند، ملاحظه می‌شود. همچنین استفاده از حیوانات و یا پرندگان در خوشنویسی سابقه‌ی طولانی دارد که جباری به‌خوبی توانسته است نمودی مدرن‌تر و انتزاعی‌تر را به نمایش بگذارد.

جدول ۲- بررسی کادر، ترکیب‌بندی و ساختار آثار

ردیف	نام اثر	کادر	ترکیب‌بندی		عملکرد ساختار			
			تقارن	عدم تقارن	پویا	ایستا	توجه به فضای تنفس	حرکت ماریچی
۱	طواف کعبه	مربع	×		×			×
۲	ملودی باران	مستطیل	×		×		×	
۳	چهار باغ	مربع	×		×			
۴	اسماء الهی	مربع	×			×	×	
۵	ققنوس	مربع	×			×		×

جدول ۳- بررسی ویژگی‌های بصری آثار

استفاده از دایره و مربع	فضای پر و خالی	بافت		ریتم			نام اثر	
		تصویری	ترسیمی	موجی	تکاملی	متناوب		
×	×		×				طواف کعبه	۱
	×		×			×	ملودی باران	۲
×	×		×			×	چهارباغ	۳
	×		×				اسماء الهی	۴
×	×		×	×			ققنوس	۵

جدول ۴- بررسی فضا و ویژگی‌های انتزاعی آثار

نوع حس فضای انتزاعی		فرم انتزاعی	نام اثر	
تغزلی	مذهبی			
	×	فرم مربعی در مرکز طرح، انتزاعی از خانه کعبه است و فرم‌های دایره‌وار در اطراف آن به‌نوعی انتزاعی از زائران که در حال طواف هستند را نشان می‌دهد.	طواف کعبه	۱
×		قرار گرفتن عنصر خوشنویسی به‌نوعی است که در تصویر فرم‌های انتزاعی از پرنده و درختان مینیاتوری را تداعی می‌کند.	ملودی باران	۲
×		در مرکز تصویر فرم مربعی به‌وسیله خوشنویسی‌ها ایجاد شده است که درون خطوط و سطوح موج به رنگ آبی، انتزاعی از یک حوض پر از آب در باغ ایرانی می‌باشد و دورتادور تصویر انبوهی از خطوط که به شکل پرنده‌هایی به تصویر درآمده است، نقش بسته است.	چهارباغ	۳
	×	در این اثر گرایش بیشتر به خوشنویسی است و از فرم‌های انتزاع‌گونه و اشکال انتزاعی خبری نیست.	اسماء الهی	۴
×		خطوط به‌صورت مدور و موج می‌باشد که به ایجاد فرم انتزاعی از پرنده ققنوس کمک کرده است.	ققنوس	۵

نتیجه‌گیری

ظرفیت‌های بصری نهفته در خط و خصوصیت انتزاعی آن سود برده است. او به مدرن کردن آثارش و هم‌قدم کردن آن با توجه به پیشروی هنر امروزی، به سنت خوشنویسی نیز توجه دارد و آثاری قابل‌درک برای همگان را آفریده است و در آن‌ها هم ذائقه‌ی ایرانی و هم طبع هنر مدرن را پوشش می‌دهد و نیز ماهیتی دینی دارند. فرم‌های انتزاعی که حاصل کاربرد خط در ساحت نقاشی است، هرچند دیگر خط، خوشنویسی نیست و نمی‌توان دریافت که شکل نقش بسته، کدام حرف از حروف است، ولی به‌تمامی حس و حال موجود در جغرافیای فرهنگی سرزمینی که جباری به آن تعلق دارد، از آن‌ها پیداست.

پی‌نوشت:

۱- این مصاحبه در روز ۲۴ دی ماه سال ۱۳۹۳، توسط نگارنده انجام شده است.

با بررسی ریشه‌های تاریخی شکل‌گیری جریان نقاشی‌خط و روی کار آمدن هنرمندانی که هرکدام با اتکای بر ذوق و سلیقه خود از خط در انواع مختلف بهره بردند، برخی سیاه‌مشق را به عنوان ابزاری برای رسیدن به هدفشان برگزیدند و نیز در دهه‌های اخیر، برخی از هنرمندان جنبش سقاخانه به خط به‌عنوان یک عنصر بصری نگاه کردند و از تکرار آن در آثارشان بهره بردند، بدین موضوع پی می‌بریم که «تکرار» اولین تمهید هنری است که از سنت خوشنویسی و برخی تجربه‌های مدرنیستی گرفته شد، در این میان سیاه‌مشق که از تکرار بهره می‌گیرد و همچنین برخی دیگر از تمهیدات هنری مانند استفاده از قلم نی بر روی بوم، ترکیب رنگ‌ها و متریال‌های گوناگون، که در سیر این زمان دچار تحولاتی شدند، تأثیر خود را بر آثار استاد جباری گذاشتند. با توجه به بررسی آثار نقاشی‌خط استاد جباری به این نتیجه می‌رسیم که آثار او متکی بر جوهره «تکرار» در سیاه‌مشق است. سیاه‌مشق وابستگی مطلق به محتوای شعری ندارد و فرم هنری ناب‌تری است. با بررسی روابط درونی ساختار خوشنویسی و نگارگری از جمله روابط حروف، ترکیب کلمات و نسبت زیبایی‌شناسانه آن‌ها با یکدیگر و از طرفی طراحی، قلم‌گیری و ترکیب‌بندی عناصر در نگارگری، که دارای همگامی در شکل بصری هستند، متوجه می‌شویم که جباری در خوشنویسی خود از حرکت نرم، تنیدی، کندی، آهنگین و حرکات دوار خطوط نگارگری بهره‌مند شده است. او نقاشی‌خط خود را با مختصات هنر مدرن امروز می‌آفریند، از خط، روح حروف و شکل کلمات را درمی‌یابد و تصویر زیبایی فرم آن‌ها را بر روی بوم خلق می‌کند، به همین دلیل است که آثار نقاشی‌خط جباری به دلیل ترسیم حروف به شکل انواع فرم، فضایی انتزاعی را تداعی می‌کند. در هنر خوشنویسی، قطره‌ی کوچک مرکب بر روی کاغذ می‌نشیند و علائمی قراردادی را شکل می‌دهد که ناب‌ترین شکل هنر انتزاعی به شمار می‌آید. جباری از

فهرست منابع:

- اسمیت، لوسی (۱۳۸۰)، آخرین جنبش‌های هنری قرن بیستم، ترجمه علیرضا سمیع‌آذر، مؤسسه فرهنگی پژوهشی چاپ و نشر نظر، تهران
- انصاری، مهدی (۱۳۹۳)، نقد هنری؛ فلسفه هنر و زیبایی‌شناسی (از عهد باستان تا دوره معاصر)، چاپ دوم، انتشارات آیندگان، تهران
- پاکباز، روئین (۱۳۷۳)، دایره المعارف هنر، فرهنگ معاصر، تهران
- پاکباز، روئین (۱۳۷۹)، نقاشی ایرانی از دیرباز تا امروز، نشر نارستان، تهران
- دبیری نژاد، رضا (۱۳۸۲)، «مکتب سقاخانه در جهان نما»، هنر ایران، شماره ۲، صص ۱۱-۱۶
- شیروانی، علی (۱۳۸۷)، شرح مصطلحات فلسفی، چاپ دوم، انتشارات بوستان کتاب قم
- قلیچ‌خانی، حمیدرضا (۱۳۸۳)، «خط و خوشنویسی در گذر زمان»، کتاب ماه هنر، شماره ۶۹ و ۷۰، صص ۱۲-۲۲
- کرامتی، محسن (۱۳۶۸)، آشنایی با سبک‌های هنری جهان، چاپ اول، نشر بهار، تهران
- گودرزی، مرتضی (۱۳۸۴)، جستجوی هویت در نقاشی معاصر ایران، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران
- لیتنن، نوربرت (۱۳۸۲)، تاریخ هنر مدرن، ترجمه علی رامین، چاپ اول، نشر نی، تهران
- نوری، نظام‌الدین (۱۳۸۹)، فرهنگ و هنر ادبیات ایران و جهان، ناشران یادواره اسدی، تهران
- ماری، ژان لی (۱۳۵۴)، از امپرسیونیسم تا آبستره، ترجمه روئین ژاکباز، نشر تالار قندریز، تهران
- مرزبان، پرویز (۱۳۸۸)، خلاصه تاریخ هنر، چاپ هفدهم، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران

منابع تصویر

- تصویر ۱- اثر میرزا غلامرضا اصفهانی (www.ghodama.com)
- تصویر ۲- اثر ملک محمد قزوینی (www.tandismag.com)
- تصویر ۳- اثر اسماعیل جلایر (www.ghaziha.kateban.com)
- تصویر ۴- طغرای عبداحمید دوم، سلطان عثمانی (www.wikipedia.org.com)
- تصویر ۵- حروف سرآغاز کتاب لیندیزفاران دوره گوتیک (www.cultorweb.com)
- تصویر ۶- نقاشیخط با عنوان «طواف کعبه» اثر صداقت جباری (www.invaluable.com/auction-lot/circumambulation-of-mecca-pilgrimage)
- تصویر ۷- نقاشیخط با عنوان «ملودی باران» اثر صداقت جباری (www.artnet.com/artists/sedaghat-jabbari)
- تصویر ۸- نقاشیخط با عنوان «چهارباغ» اثر صداقت جباری (www.artnet.com/artists/sedaghat-jabbar)
- تصویر ۹- نقاشیخط با عنوان «نام‌های الهی» اثر صداقت جباری (www.christies.com/sedaghat-jabbari)
- تصویر ۱۰- نقاشیخط اثر صداقت جباری از مجموعه ققنوس (www.invaluable.com/auction-lot)

The investigation of abstract features in calligraphy paintings of Sedaghat Jabari

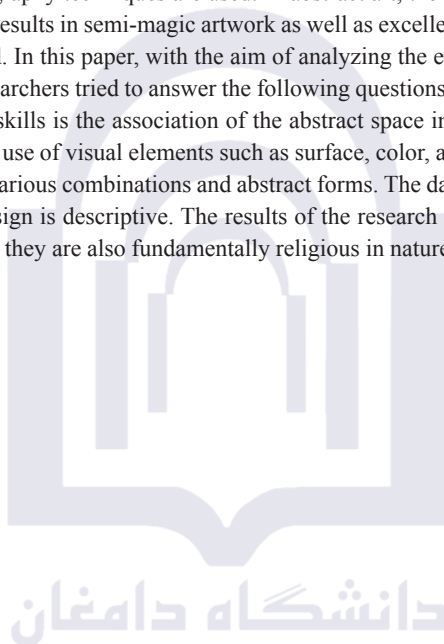
Habib-Allah Sadeghi, Ph.D., Assistant Professor, Shahed University

Morteza Afshari, Ph.D., Assistant Professor, Shahed University

Mina Mohammadi, PhD student of Art Research, Shahed University

Abstract:

Calligraphy, especially calligraphy painting, represents a rich culture of Iran. It is a term used to describe a color-coded version in which traditional calligraphy techniques are used. In abstract art, the aesthetic values of the work are represented in shape and color, which results in semi-magic artwork as well as excellent decorative art. Sedaqat Jabari is one of the leading painters in the field. In this paper, with the aim of analyzing the effects of calligraphy painting of Jabari in the field of abstraction, the researchers tried to answer the following questions: 1) what are the visual elements in the works of Jabari? 2) On what art skills is the association of the abstract space in the works of Jabari based? The findings of this study include Jabari's use of visual elements such as surface, color, and the presentation of various types of textures and the achievement of various combinations and abstract forms. The data for this article are collected through library and field data, and the design is descriptive. The results of the research show that Jabari's works are based on Siyah-mashq (black practice) and they are also fundamentally religious in nature, and show an eclectic combination of tradition and modernism.

Key words: calligraphy, painting, abstract, Sedaghat Jabari